

R

Unge aktører i samtaler med sosialarbeidere om forholdet til mor

Solveig Botnen Eide

Sammendrag

I denne artikkelen rettes søkelyset mot fosterbarns deltagelse og medvirkning i samtaler med sosialarbeidere; hvilke aktørposisjoner de tilkjennes og hvilke posisjoner de selv går inn i. Artikkelen empiriske grunnlag er samtaler mellom sosialarbeider og fosterbarn samt etterfølgende intervjuer av de samtalende om samtalen dem imellom. Informantene, som er hentet fra det kommunale barnevernet, er seks sosialarbeidere og seks fosterbarn i alderen 12 til 18 år. Samtalenes gjennomgående tema er fosterbarns forhold til sin biologiske mor. Fosterbarnet tilkjennes en forholdsvis omfattende og tydelig aktørposisjon når det er snakk om konkrete ordninger knyttet til kontakt med mor, og en desto svakere og mer utydelig posisjon når det er snakk om morsrelasjonens betydning. Når det gjelder konkrete endrings spørsmål, inviterer sosialarbeiderne de unge til deltagelse og de unge responderer med deltagelse. Jeg finner ikke tilsvarende invitasjoner til deltagelse når det gjelder morsrelasjonens betydning. Det er likevel slik at de unge også i forhold til dette spørsmålet, framstår som aktive og reflekterende aktører.

Abstract

This article focuses on foster-children's participation and contribution in conversations with their social workers – which roles as actors they are given and which positions they themselves take. The empirical foundation of the article is a set of conversations between social worker and foster-child, as well as follow-up interviews of the participants about these conversations. The informants, six social workers and six foster-children between 12 and 18 years, were gathered from the municipal child protection service. The topic of the conversations is the foster-children's relationship to their biological mother. While the children are given a relatively thorough and clear role in questions about specific arrangements regarding their contact with mother, this role is much weaker and less clear in questions of the meaning of the relationship with her. The social workers invite the children to participate – and the children respond by participating – in questions of change of arrangements. I do not find equivalent invitations to participate in the question of the meaning of the relationship with mother. However, the children appear as active and reflecting actors also in this question.

Barnet i samtalen

Samtaler mellom tjenesteyter og tjenestemottaker er en sentral del av arbeidet som

utføres innen velferdsfeltet, så også innen barnevernet som er denne artikkelens kontekst. Samtalene finner sted med sosialarbeider og bruker til stede – i lukkede rom.

Den åpenbare begrunnelsen for dette er at temaene for samtaler er personsensitive og underlagt taushetsbestemmelser. Når Bo Rothstein (1994: 38) benevner slike samtaler som "Demokratiets sorte hull", er det fordi det finnes lite kontroll med slike samtaler. Det er ikke kontrollhensynet som beveget meg til å ta slike samtaler nærmere i ettersyn, men et ønske om å undersøke så vel samhandling som utfordringer i slike samtaler. I denne artikkelen er dette konkretisert i problemstillingen: Hvordan kommer barnets medvirkning og deltagelse til uttrykk i samtaler med sosialarbeider? Foruten å handle om kontekst og tema, handler dette spørsmålet om muligheten for deltagelse vedkommende tildeles av samtalepartneren, om posisjonen den unge selv inntar ved sin deltagende medvirkning, og om disse momentene i samspill.

Artikkelen utforsker unge menneskers medvirkning og deltagelse i samtaler med sosialarbeidere. De unge er fosterbarn i alderen 12 til 18 år. Synet på barn og unge har vært og er under endring. Selv om endringsbildet er komplekst, er det likevel slik at endringene har gått i retning av å se barn og unge som subjekter; å tilkjenne dem en tydeligere aktørrolle der den unges egen aksjon i form av medvirkning etterspørres (James og Prout 1997). Barn og unge sees som subjekter også i betydningen rettssubjekter, i økende grad tilkjennes barn og unge rettigheter. Synet på barn og unge har også en annen dimensjon; barnet og den unge er, som følge av kort levetid, sårbare på særegne måter. De har rett til omsorg, noe som innebærer at andre gjør noe *med og for* han eller henne (Brannen og O'Brien 1995). Artikkelen empiriske basis er det samtalematerialet som ligger til grunn for doktorgradsavhandlingen *Prin-*

sipper og levd liv. Samtaler om og oppfatninger av relasjonen mellom mor og barn i en barnevernkontekst (Eide 2007). Dette materialet består av samtaler mellom sosialarbeidere og barn som bor i fosterhjem med særlig fokus på samtalesekvenser som omhandler fosterbarnets forhold til sin biologiske mor, og av intervjumaterialet innhentet i etterkant av samtaler (intervjuer av de samtalende). Denne artikkelens tema vies også oppmerksomhet i avhandlingen, men denne artikkelen gir en mer eksplisitt analyse av medvirkning og deltagelse.

Medvirkning og deltagelse

Medvirkning og deltagelse er tematisk sett forbundet med brukermedvirkning. I denne artikkelen er det snakk om brukernes – de unges – medvirkning og deltagelse i samtaler om deres egen sak og deres egen livssituasjon. Selv om en kan diskutere hvorvidt *bruker* er en treffende betegnelse for den unge som tjenestemottaker i barnevernet, er det likevel slik at de idealene det henvises til når begrepet *bruker* benyttes, er relevante; som tjenestemottager skal den unge også i barnevernet medvirke og delta. Det er derfor relevant å prøve å komme nærmere det innholdet konstruksjonen *brukermedvirkning* er bærer av. Det vil jeg prøve på ved å knytte an til den begrepskritikken som lå til grunn når brukermedvirkning ble lansert. Greta Marie Skau uttrykker dette slik: "Å bli klient betyr til en viss grad å slutte å være konge i eget rike, og i stedet bli gjenstand for profesjonelle hjelperes diagnostiske, terapeutiske, støttende, frigjørende eller undertrykkende handlinger" (Skau 1992: 49). Anliggendet her er risikoen for å bli detronisert i eget

liv, eller, sagt med andre ord, risikoen for å bli fratatt sin autonomi. En søkte etter begreper som både skulle signalisere og virke motsatt: at mottageren av tjenester beholdt eller gjenvant herredømme over eget liv, og ble sett som aktivt medvirkende og deltagende. For at bruker skal medvirke, forutsettes det at vedkommende sees som et tenkende og handlende subjekt: som aktør.

For å komme nærmere innholdet i et slikt aktørperspektiv, vil jeg blant annet trekke veksler på Hans Skjervheims skjelling mellom deltager og tilskuer (1957/2000), samt Peter Strawsons skjelling mellom en objektiverende versus en deltagende innstilling (Strawson 2008). La oss starte med Skjervheim sin tematisering av dette i tilknytning til relasjon, samtale og samhandling. Skal de samtalende – i vår sammenheng sosialarbeider og fosterbarn – være deltagere og ha en subjektstatus, forutsetter det at de samtalende retter oppmerksomhet mot tema for samtalen. En deltagende innstilling innebærer at begge retter engasjementet mot temaet og prøver å finne ut av det. Dette vil kunne være krevende fordi det innebærer at vanskelige, uavklarte og også nærgående spørsmål ikke får ligge. Subjektstatus innebærer at den andres argument og forklaring tas på alvor. Denne statusen utfordres i det øyeblikk de samtalendes engasjement dreies fra tema og det den andre har sagt, hen mot det de tror ligger bak; at blikket dreies fra *sak* mot *person*. Skjervheim tematiserer dynamikken i en slik dreining; når den ene observeres, besvares det gjerne med en tilsvarende reaksjon fra den som observeres og samtalens tema glir gradvis ut av oppmerksomhetsfeltet til fordel for en gjensidig observasjon og vurdering. Skal subjektstatus

fastholdes, fordres det engasjement rundt saksforholdet. Til dette kan det innvendes at det i profesjonelle sammenhenger forutsettes at tjenesteutøver, som følge av sin særlige kompetanse, er i stand til å se bakom det sagte og noen ganger også bør gjøre det – kan hende særlig når brukeren er et ungt menneske. Ingerlise Nordenhof, dansk sosialrådgiver, skriver om en passende balanse mellom å se brukeren som subjekt og objekt (Nordenhof 2008). Strawson har engasjert seg i denne spenningen. Bidraget hans har slektskap med Skjervheims, men med viktige nyanser. Strawson understreker betydningen av at *den deltagende innstillingen* – der de samtalende har et åpent og ærlig engasjement med oppmerksomheten rettet mot spørsmålet som drøftes. At engasjementet er ærlig, innebærer at en ikke har en skjult agenda slik at en gjør noe for å fremme et formål som ikke er tematisert. Strawson sier at den deltagende innstillingen er primær i forhold til en objektiverende innstilling, noe som innebærer at vi snarere kan klare oss uten en objektiverende innstilling enn en deltagende innstilling. Den deltagende innstillingen er grunnleggende i den forstand at den er en forutsetning for vår vedvarende tilblivelse som mennesker (Strawson 2008). Det er likevel slik at begge disse innstillingene gjør seg gjeldende både i dagligdagse og profesjonelle relasjoner. I profesjonelle relasjoner er den objektiverende innstillingen først og fremst knyttet til at den profesjonelle har en spesiell posisjon med tilhørende kunnskap, og at relasjonen har en spesiell kontekst, eksempelvis et sykehus eller barneverntjenesten. Vi finner en objektiverende innstilling nødvendig i ulike sammenhenger: i møte med sykdom, omsorgssvikt, umodenhet og ulike former for avvik og problemer.

Profesjonsutøver har følgelig en særegen grunn og et særegent ansvar til å innta en vurderende og objektiverende innstilling. En "ren" deltagende innstilling vil derfor kunne innebære at den profesjonelle overser det ansvaret som er knyttet til den særegne kunnskapen vedkommende har, noe som kan resultere i at vedkommende ikke får nødvendig hjelp. En vedvarende objektiverende innstilling innebærer at den andres bidrag og engasjement blir neglisjert med den følge at rommet for den andres tilsvarende og aksjon reduseres tilsvarende. Den andre blir en den profesjonelle gjør noe med – uten korrektiv fra den andres bidrag og ytring.

Barnet og bruker-medvirkning i barnevernet

En følge av endringene i synet på barnet med økt vektlegging av barnets aktørposisjon er at barns rettigheter uttrykkes eksplisitt. FNs barnevernkonvensjon §12 omhandler blant annet barnets rett til beskyttelse og barnets rett til å bli hørt (UNCRC 1989). Begge disse momentene må i sin konkretisering tilrettelegges ut fra barnets alder. Det blir et særlig viktig moment når en, som i barnevernet, nytter kategorien *barn* om mennesker mellom 0 og 18 år.

Ved mer grunnleggende interessekonflikter mellom barnets beste og barnets interesser på den ene siden, og foreldrenes syn og levesett på den andre, gis samfunnet ved barnevernet et mandat til gripe inn og overta foreldrenes rolle – eller deler av denne rollen – for å ivareta barnet og dets beste, slik barnevernet ser det (Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992). I bar-

nevernet forstås barnets rett til å bli hørt dels som en prosessuell rett der barnet skal spørres før barnevernet fatter vedtak som omhandler barnet, og det forstås som retten til å uttale seg om innholdet i de tiltak barnet skal motta (NOU 2000:12).

Også i barnevernet har barns status vært under drøfting og endring. Endringene har gått i retning av å gi barnet mer innflytelse og tilkjenne barnet en aktørstatus. Begreper som *brukermedvirkning*, *empowerment* og *aktør* reflekterer sentrale utviklingstrekk i barnevernets syn på barnet og dets medvirkning (Sandbæk 2002, Skivenes og Willumsen 2005, Slettebø 2008). Når Ruth Sinclair ved National Children's Bureau i England har utarbeidet prinsipper for godt barnevernsarbeid, er involvering av barn og unge eksplisitt nevnt. Dette utdyper hun nærmere: Barnet skal motta informasjon av barnevernet og barnevernet skal innhente informasjon fra barnet underveis i arbeidet. Denne informasjonsutvekslingen bør ivaretas ved at barnet får delta i møter som omhandler ham eller henne og ved samtaler med barnet (Sinclair 1998). Samtaler med barn er en betydelig del i barnevernsarbeidet. Denne artikkelen er et bidrag til innsikt i slike samtaler.

Metodologisk tilnærming og metodepresentasjon

Mine kilder for å belyse fosterbarns medvirkning og deltagelse i samtaler med sosialarbeidere er samtalemateriale og oppfølgende intervjuer, det vil si data av første og andre orden (Schütz 1999). Studien er kvalitativ og den metodologiske tilnærmingen er inspirert av Holstein og Gubrium (1995).

Denne tilnærmingen innebærer at forskers aktivitet og innflytelse strekker seg utover det å legge til rette og formulere presise spørsmål. Informantenes aktivitet strekker seg utover det å svare på spørsmål formulert før forskningssituasjonen (op.cit.:31).

Respondentene til denne studien er hentet fra det kommunale barnevernet i to bykommuner. Jeg tok kontakt med de respektive lederne, presenterte prosjektet og avtalte tidspunkt for informasjonsmøte med potensielle informanter blant sosialarbeiderne. Sosialarbeidere som var interessert i å delta meldte seg og formidlet så kontakt til potensielle informanter blant fosterbarn. Det ble videre utarbeidet informasjons- og samtykkeskriv til begge informantgruppene og datainnhenting startet etter klarsignal fra NSD (Eide 2007). I utvalget inngår seks sosialarbeidere og seks fosterbarn. Vurdering av metningspunkt var utslagsgivende for utvalgets størrelse. I teksten refereres det til sosialarbeider og til fosterbarn med fiktive navn og angivelse av alder. Det trekkes veksler på informasjon fra alle de seks analyseenheterne, men det sier seg selv at det innen rammen av en artikkel ikke lar seg gjøre å vie et kvalitativt materiale annen rettferdighet enn den som kan ivaretas med eksemplifiseringer. I valg av eksemplifiserende momenter og samtalesekvenser har jeg lagt vekt på representative og tydeliggjørende trekk.

Sosialarbeidere som snakker med fosterbarna og har et oppfølgingsansvar for dem, tok initiativ til samtalene. Samværsordning med mor skulle evalueres, barnevernet ville høre barnets synspunkt, sosialarbeiderne ville høre hvordan fosterbarnet hadde det og sosialarbeideren ville formidle informasjon til fosterbarnet. At slike samtaler finner sted, er i seg selv uttrykk for at den unge sees på som deltager i den

forstand at barnevernet ved sosialarbeider mener det har noe for seg å snakke med ham eller henne.

Samtalene ble tatt opp på bånd og skrevet ut. På bakgrunn av hver enkelt samtale ble det utarbeidet en intervjuguide som dannet utgangspunkt for det oppfølgende intervjuet, som ble utført kort tid etter at samtalene hadde funnet sted. Det foreliggende samtalematerialet omhandler ulike tema. Det er likevel slik at fosterbarnets forhold til biologisk mor er et gjennomgående tema, som drøftes eksplisitt og som assosieres til forholdsvis store deler av det foreliggende materialet. Analysen som tar utgangspunkt i dette, har således en tematisk innretning. I det følgende avsnittet vil jeg ta utgangspunkt i hvordan sosialarbeiderne på ulik måte inviterer den unge til deltagelse.

Invitasjoner til deltagelse

Det er sosialarbeiderne som har innkalt til samtalene som omhandler ulike sider ved relasjonen fosterbarn-biologisk mor. Samtalene omhandler praktiske spørsmål f.eks. knyttet til konkrete ordninger for omfang av samvær mellom fosterbarn og biologisk mor. Samtalene omhandler også meningene denne relasjonen tilkjennes av og for det enkelte fosterbarn.

Om praktiske ordninger relatert til barnets morsrelasjon

Når konkrete tiltak og ordninger blir tematisert, inviterer sosialarbeider fosterbarna

til å si sin mening og sånn sett delta og medvirke i beslutningen. Rollen i beslutningsprosessen varierer fra at den unge selv får det avgjørende ordet, til at hun eller han er en blant flere som høres før en beslutning fattes. Camilla som var 16 år på intervjudtidspunktet, har et vanskelig forhold til sin mor. Hun har derfor gått til samtaler hos psykiater. Sosialarbeideren lurer på om dette er noe som burde tas opp igjen. Her er et utdrag av en lengre sekvens om dette temaet:

Sosialarbeider: "Hadde det vært noe?"

Camilla: "Jeg er ferdig med henne (psykiateren), liksom."

Sosialarbeider: "Vil hun ikke kunne tilføre noe nå?"

Camilla: "Nei, jeg tror ikke hun har noe å tilføre, jeg tror hun har gitt det hun kan."

Samtalen fortsetter og sosialarbeideren inviterer Camilla til å utdype. Camilla tar utfordringen og reflekterer over at det har hatt noe for seg, men hun fastholder at dette ikke er aktuelt nå. Sosialarbeideren forholder seg her til det Camilla sier og tar hennes argumenter på alvor ved at hun utfordrer dem. Både sosialarbeider og Camilla er i skjervheimsk forstand *delta-gere* i samtalen (Skjerveim 1957/2002) – de tar hverandres argumenter på alvor og prøver dem. Sosialarbeideren forholder seg til henne som subjekt, en innstilling som kan karakteriseres som subjektiverende siden den er dynamisk og inspirerer de samtalende til å se flere sider ved saken. Dette er til forskjell fra en objektiverende innstilling der en forteller og definerer på vegne av den andre, og med det begrenser den andres rom for medvirkning (Strawson 2008). I denne gjengitte sekvensen er det

snakk om å ta stilling til et konkret spørsmål. Camillas standpunkt blir stående, hun henvises ikke til nye samtaler hos psykiateren. Sosialarbeideren legger til rette for at Camilla kan medvirke i det aktuelle spørsmålet og tilkjenner henne retten til å avgjøre spørsmålet.

Dorte, som har bodd i fosterhjem i tre år, er 16 år på intervjudtidspunktet. Plaseringen er frivillig og samværsordningen er ikke formalisert. Periodevis har Dorte mye kontakt med sin mor, noe sosialarbeideren mener kan være en belastning for henne, men ikke slik at hun mener at kontakten bør brytes. I samtalen drøftes kontakten med mor, noe de i utgangspunktet så litt ulikt på, men som de i løpet av samtalen enes om. Også i denne samtalen tar de samtalende hverandres argumenter på alvor og utfordrer dem med oppfølgende spørsmål. De ender opp med en konklusjon som innebærer en justering av de standpunktene begge hadde i utgangspunktet.

Arne, som er 12 år på intervjudtidspunktet, har bodd i fosterhjem siden han var tre år. Han har hatt jevnlig kontakt med sin biologiske mor. Nå skal samværsordningen evalueres. Beslutningen er av en annen karakter enn de foregående fordi det skal fattes en forvaltningsmessig beslutning der ulike aktører har sine partsrettigheter.

Sosialarbeider: "Nå har jeg lyst til å høre hva du synes, hvordan har du lyst at samværene skal være?"

Arne: "Samvær, hva er nå det?"

Sosialarbeider: "Ja, det er når du er sammen med mamma. Det skal du neste lørdag."

Arne: "Ja."

Sosialarbeideren vil høre hva Arne mener om samvær. Arne synes å bli litt brydd, men

finner likevel at det er rom for å spørre om hva samvær er. Spørsmålet besvares slik at Arne nærmest umiddelbart er inne i saken. Også denne sekvensen viser samhandling mellom deltagere. Sekvensen følges opp av en samtale omkring samvær og sosialarbeideren informerer Arne om hvilken rolle han har i prosessen. Sosialarbeideren skal snakke med de ulike partene som er berørt: mor, tilsynsfører, fostermor, terapeuten på BUP og Arne. Etter at alle har fått uttalt seg, vil barnevernet treffe sin beslutning. Arne er en av flere medvirkere i en prosess som skal lede fram mot en konklusjon om samværets omfang.

Samtalens tone

Samtalene er ofte knyttet til kompliserte forhold. Det er unge mennesker som ikke kan vokse opp sammen med sine biologiske foreldre. De bor i fosterhjem og skal ha kontakt med sine mødre. For fosterbarna i denne studien, er det mor og hennes problemer som er årsak til at barnet ikke kan bo hjemme, en forståelse sosialarbeiderne og fosterbarna deler (Eide 2007), og noe disse unge har til felles med mange andre fosterbarn (Egelund 1997, Backe-Hansen 2001, Sagatun 2008, Angel 2010). Det er rimelig å anta at drøfting av disse temaene kan være krevende for fosterbarna. Det er likevel slik at sosialarbeiderne gjerne slår an en optimistisk og lys tone når disse spørsmålene tas opp – som når Arnes sosialarbeider vil høre mer om samværserfaringene.

Sosialarbeider: "Jeg skal spørre deg litt mer om når du er hos mamma."

Arne: "Ja?"

Sosialarbeider: "Hvordan har det vært?"

Arne: "Greit ..., så kan jeg se fuglene."

Sosialarbeider: "Det kan du. Kjenner fuglene deg?"

Arne: "Vet ikke akkurat om de kjenner meg. En kjente meg, men den døde."

Sosialarbeider: "Neste lørdag. Du ser fram til det ...?"

Arne: "Jeg gleder meg jo."

Sosialarbeider: "Hva gleder du deg til?"

Arne: "Trefte mamma og få Donald-blad."

Sosialarbeider: "Du kjenner henne (mamma) jo."

Arne: "Nei."

Sosialarbeider: "Litt?"

Arne: "Tja..."

Sosialarbeider: "Så greit. Og så er dere sammen og gjør ting sammen."

Kunne jeg ha lagt lyd til transkripsjonen, ville leseren hørt en sosialarbeider med lys stemme og den unges utsagn i mer dempet og til dels tungt toneleie. Sosialarbeiderne slår gjerne an en optimistisk tone – også når de bringer disse vanskelige temaene til torgs. Det som er av interesse, er de unges respons på dette og hvordan det påvirker samtalens videre løp. Tonen i Arnes respons er heller mutt, men uten at det synes å ha noen innvirkning på sosialarbeiderens positive tone. En justering basert på en *tuning in* (Shulman 2008), ville kunne innebære en bekreftelse av den unges bidrag. Vi ser eller rettere sagt hører, en emosjonell objektivisering der den unges tonesetting og med det den unges forhold til spørsmålet, neglisjeres. Dette trekket som i første rekke er knyttet til sosialarbeiders positive syn på kontakten med mødrene, forsterkes og understrekes når sosialarbeiderne forteller barna at

mødrene er viktige og representerer noe positivt for dem. Objektiveringen gjøres verbal.

Sosialarbeider konkluderer

Når sosialarbeider og fosterbarn snakker om betydningen av kontakt med mor og betydningen av forholdet til henne, er det eksempelvis der sosialarbeiderne mener de unge trenger kunnskap om sin egen historie slik at de selv kan danne seg sin historie. Det innebærer et blikk på den unge som aktivt meningsdannende. Det er likevel slik at dette bildet utfordres. Fredrikke hadde bodd i fosterhjem så lenge hun kunne huske. Fredrikke og hennes sosialarbeider snakker om hvorfor Fredrikke bor i fosterhjem og om biologisk mor og hennes slekt. Sosialarbeideren starter Fredrikkes historie med å si at "mamma ble gravid". Fredrikke svarer: "Hun er ikke moren min, det er det du som er." Når Fredrikke sier dette, peker hun på fostermor. Sosialarbeideren fastholder at mamma er mamma, men imøtekommer Fredrikke ved å ikke bare kalle henne mamma, men *mamma Frida*. Sosialarbeideren kompromisser uten å gi slipp på sin forståelse av at det er Frida som er Fredrikkes mamma. Dette definerende preget innebærer at Fredrikkes synspunkter og konstruksjoner tilsidesettes. I det oppfølgende intervjuet forteller sosialarbeideren at hun legger til grunn at det biologiske prinsippet er viktig og at det knytter de to sammen, noe som innebærer at relasjonen kan bli god i framtiden, selv om den ikke har gitt Fredrikke gode erfaringer så langt.

Sosialarbeider: "At hun har en biologisk mor, liksom, som er glad i henne. Når hun blir voksen, når hun blir eldre, tror jeg det er bra at hun ikke har brutt den kontakten helt. Jeg tror mor kan være noe positivt for Fredrikke i framtida."

Ellen er 17 år på intervjuetidspunktet. Samtalen kom i stand fordi sosialarbeideren ville snakke med Ellen om planene framover i forhold til skolegang og i forhold til kontakten med mor. Ellen strever med forholdet til sin mor og sosialarbeideren bringer kontakten og planene framover på bane.

Sosialarbeider: "Du må ha ei målsetting om å ha best mulig kontakt med mamma, da. Det er jo tross alt nesten den eneste familien du har."

Ellen: "Men jeg føler meg ikke noe sånn avhengig, ikke på den måten at jeg må ta vare på familien liksom."

Samtalen tar så en annen tematisk vinkling. Ellen og sosialarbeideren snakker også om Ellens videre skolegang for så å vende tilbake til spørsmålet om kontakten med mor.

Sosialarbeider: "Mamma sier jo til meg, og det vet du, hun er veldig glad i deg."

Ellen: "Ja det vet jeg jo, jeg...sånn derre: 'Ellen, jeg er jo så glad i deg.' Jada, jeg vet ikke hva jeg skal gjøre, jeg er lei av det. Det er jo sånn, det er ikke akkurat kjærlighet, liksom."

Det antydes i samtalen med Ellen, og det bekreftes i det oppfølgende intervjuet, at sosialarbeider fastholder sin konklusjon om at mor er viktig for Ellen og at de to er

glad i hverandre. Denne konklusjonen endres ikke av Ellens innvendinger og heller ikke av sosialarbeiders forståelse av relasjonens vanskelige sider. Sosialarbeideren i det oppfølgende intervjuet:

Ja, mamma ja... det er de to og mor er syk. Berg- og dalbane, det da. Periodevis rett og slett fysiske slåsskamper. Forferdelige historier hvordan Ellen er blitt slått.

Sosialarbeiders blikk vendes bakom erfaringer og bakom det Ellen sier og preges av en generell forståelsesform som tilsier at mor er viktig. Denne innstillingen innebærer at realiteter som både sosialarbeideren og Ellen er enige om, og som ligger til grunn for plasseringen, ignoreres. Det generelle synet om at mor er viktig påvirkes ikke av Ellens erfaringer.

Vi ser at mening uttrykkes uten at fosterbarnet trekkes inn i danning av meningen og morsrelasjonen defineres på vegne av barnet. De positive, eller antatt positive, elementene og potensialene står der – slik sosialarbeidere uttrykker det – langt på vei uavhengig av fosterbarnets erfaring og syn. Det objektiverende og neglisjerende preget i disse sekvensene viser seg ved at det den unge selv sier enten ikke kommenteres, eller at det tillegges mening ut fra en agenda som ikke er kjent og delt med den unge. Når sosialarbeideren vil snakke om de positive sidene ved morsrelasjonen, blir barnets aktørrolle svak eller endog tilside-satt. Fosterbarnet blir fortalt hva relasjonen betyr. Spørsmålet om morsrelasjonens betydning synes å være et spørsmål hinsides den unges medvirkning. Uttrykt med Skaus (1992) ord: den unge detroniseres i eget liv. Men sosialarbeiderne tar ikke dette "ut av løse luften", de sier det med

henvisning til en sentral verdi i barnevernet: det biologiske prinsipp. Det kritiske spørsmålet er om dette er en type kunn-

Vi ser at mening uttrykkes uten at fosterbarnet trekkes inn i danning av meningen og morsrelasjonen defineres på vegne av barnet.

skap som kan eller bør legges til grunn for en objektiverende innstilling som reduserer og til dels overser barnets medvirkning; om det lar seg legitimere med henvisning til en sterk verdi og til unges særlige sårbarhet. For å komme videre i drøfting av dette, er det nødvendig å se nærmere på de unges egen deltagelse og bidrag. De unge tar imot invitasjonene til samtale og drøfting. De svarer på forventninger de blir møtt med og de utfordrer forventninger ved å korrigere og å ta selvstendige initiativ.

Foreslår endringer og ber om hjelp

Bjørn er 18 år på intervjuetidspunktet og han mener tiden er inne for å flytte ut av fosterhjemmet og inn på hybel. Han går på videregående skole og han og en kamerat snakker om å flytte sammen. Bjørn ønsker at sosialarbeideren skal hjelpe ham med dette og i samtalen drøfter de ulike sider ved det å flytte på hybel. Camilla ber også om sosialarbeiderens hjelp. Hun har selv nektet å møte sin mor og har ikke annen kontakt med henne enn sporadisk telefonkontakt når moren ringer. Nå ber hun sosialarbeideren om hjelp til å bli skjermet fra telefonsamtalene. Bjørn og sosialarbeider

avtaler videre drøfting av spørsmålet neste gang de treffes. Camillas forslag blir imidlertid hengende i luften; det blir verken besvart eller avvist. Først i de oppfølgende intervjuene reflekterer sosialarbeideren nærmere over dette og her med vekt på at morsrelasjonen er viktig. Om dette på sikt tas inn i barnevernets beslutningsgrunnlag, sier ikke denne studien noe om.

Korrigerer og reflekterer

Fosterbarna hører hva sosialarbeiderne sier og kan ta til motmæle. Noen ganger i form av svake innvendinger eller betenkinger, andre ganger direkte. Vi skal vende tilbake til samtalen mellom Fredrikke og hennes sosialarbeider da de snakker om Fredrikkes tidlige historie som omhandler hennes biologiske slektninger.

Sosialarbeider: "Fredrikkes mamma ble gravid."

Fredrikke: "Nei, Frida ble gravid. Kan du ikke kutte ut det med mamma?"

Sosialarbeider: "Vi får sette parentes. Mamma Frida ble gravid og bodde hos mormor i byen."

Fredrikke: "Mormor er det ikke meg som kaller henne, men ok da."

Fredrikke korrigerer sosialarbeideren når hun benevner biologiske slektninger som mamma og mormor. Fredrikke har bodd i fosterhjem så lenge hun kan huske og hun mener at det er fostermor som er mor, og fostermors mor som er mormor. Fredrikke gir dette åpenlyst til kjenne og selv om hun aksepterer – sier "ok da" – til at mamma Fridas mor kalles mormor, gir hun tydelig til kjenne hva hun mener. Korrigereringene

av sosialarbeiders benevnelser av slektningene til Fredrikke er et resultat av hennes innspill. Vi skal vende tilbake til Arne og hans sosialarbeider. Sosialarbeideren snakker med ham om biologisk mor og konkluderer med at han kan være glad i både fostermor og mamma. Arne svarer med et "humm", en kommentar som i seg selv ikke sier så mye, og som er et mer utydelig korrektiv enn Fredrikkes, men som han selv fyller med innhold i det oppfølgende intervjuet. Jeg møtte Arne på gårds-plassen da jeg skulle intervju ham og han holdt på med pilkasting. Vi snakket om å treffe blink og jeg tok med meg disse erfaringene inn i intervjuet. Jeg spurte Arne om han mente sosialarbeider traff blink når hun snakket om ham. Arne mente at det gjorde hun nesten alltid, men han var usikker når det gjaldt det å være glad i. Det har altså vært et korrektiv i form av "et vent litt", i Arnes "humm". Han var ikke klar til å trekke noen konklusjon.

De unge knytter an til sine erfaringer og reflekterer over dem, noen ganger som Fredrikke, med klare konklusjoner. Andre ganger ved å vise at de er i sine refleksjoner. Konklusjonen er ikke trukket, men de jobber med saken. Ellen gir uttrykk for at hun er i en liknende prosess: "Jeg begynner å se dette klarere." Hun tar imot sosialarbeiderens innspill, holder fram sine egne erfaringer og er på vei mot å kunne se et klarere bilde av forholdet til sin mor.

Bruk av egne erfaringer

Både Fredrikke og Camilla argumenterer for sine forslag og de knytter an til egne erfaringer. Camilla begrunner at hun ikke ønsker kontakt med sin mor med at moren

ringer når hun selv har det vanskelig og involverer henne i problemer. Camilla uttrykker dette slik: "Mamma ringer når hun har masse dritt... Får det ikke noe bra inni meg etterpå."

Argumentasjonen er erfaringsnær slik også Ellens er når hun reflekterer over forholdet til sin mor. Ellen fortsetter:

Jeg var hjemme for noen uker siden og mamma grein og grein. Det var vel onsdagen før torsdagen. Og så sa hun: "Jeg får aldri noe av deg. Ikke til jul og ikke til torsdagen. Jeg får bare de korta." Jeg vet ikke hva jeg skal finne på, så jeg lager sånne gavekort. Så kan hun be meg om å støvsuge eller noe. Også ble hun så lei seg... Så spurte jeg hva hun ville ha. "Ingenting, og nå reiser jeg bort. Jeg venter forresten til etter torsdagen, men jeg får vel ikke noe da heller."

Når Ellen skal forklare at hun ikke akkurat vet om forholdet til mor er kjærlig, knytter hun det til erfaringer, slik hun husker dem og slik at de blir vanskelige å forene med påstanden om at moren er glad i henne. Hun prøver sosialarbeiders påstand på sine egne erfaringer og hun tilkjenner sine egne erfaringers betydning når forholdet til moren skal vurderes. Ellen inntar aktørens posisjon, en aktør som selv kan gi mening til erfaringer og betydning av relasjoner. En kompetent aktør vil reflektere over sine erfaringer og basere sine innspill og sine forståelser på det (Hutchby og Moran-Ellis 1998). Sånn sett framstår de unge i denne studien som kompetente aktører som medvirker.

Medvirkning og samtalens tema

De unges deltagelse og medvirkning kommer til syne i samtalene. Det at samtalene i det hele tatt finner sted, viser at de unge tilkjennes en aktiv posisjon – en posisjon de unge går inn i. Det er likevel slik at den aktørposisjonen de tilkjennes varierer avhengig av hva det er snakket om. Når det er snakk om ordninger og tiltak, er aktørposisjonen tydelig. Den er mer diffus – enn si fraværende – når det gjelder betydningen av relasjonen til mor. Dette står i kontrast til de unges egne bidrag; de uttrykker synspunkter og meninger også om denne dimensjonen ved morsrelasjonen. De tydeligste områdene for medvirkning korresponderer med det som er hovedfokus i diskursen om brukermedvirkning; en prosessuell medvirkning som innebærer at de berørte er hørt før beslutning fattes, og retten til å bli hørt i spørsmål knyttet til utforming av tiltak (NOU 2000: 12). Dette er dimensjoner ved relasjonen som korresponderer med hva forvaltningen spør etter. Vi har sett at de unge får uttale seg før samværsordning justeres og at de får si sin mening om aktuelle tiltak. Sosialarbeiderne nærmer seg de unges synspunkter med en drøftende tilnærming som er mer kompleks og mer dynamisk enn en ren "innhentning" av synspunkter. De unges syn slik de blir stående, må sees i sammenheng med den samhandling og samtale som fant sted mellom de samtalende der de aktivt utfordret hverandres synspunkter, som et resultat av deltagelse og subjektiverende innstilling (Skjervheim 1957/2002, Strawson 2008).

Men hva med spørsmålet om morsrelasjonens betydning for den enkelte? Når feltet er barnevern, er det slik at beslut-

ninger forutsetter at en konklusjon trekkes, slik det var gjort for disse barnas vedkommende. Relasjonens negative sider var vurdert og funnet tunge – så tunge at barnet ble flyttet i fosterhjem, men det var ikke

Betydningen av relasjonen til biologiske foreldre, i denne studien mor, er et sentralt tema på barnevernets verdiagenda.

dette som var tema i samtalene mellom barn og sosialarbeider. Der sosialarbeiderens syn og barnets syn blir stående mot hverandre og der de ikke snakker seg fram til omforent forståelse, er det snakk om morsrelasjonens positive sider – eller rettere sagt antatt positive sider. Sosialarbeiderne fastholder relasjonen som positiv uten å relatere det til barnets erfaring og grunnene for plassering, og med henvisning til et generelt prinsipp. De unge framstår som kompetente til selv å svare på de spørsmålene sosialarbeiderne besvarer på deres vegne. Sinclair (1998) understreker betydningen av å innhente opplysninger fra barnet underveis i arbeidet. Mona Sandbæks arbeider peker også på et utvidet perspektiv når det gjelder tema for medvirkning og aktørskap slik at det også omfatter barnets fortelling (2002). Det kan tyde på en åpnere holdning til hva det skal innhentes opplysninger om, og med det en mer omfattende medvirkning fra den unges side. Vi kan likevel spørre om betydningen av morsrelasjonen egner seg for informasjonsinnhenting. Informasjon som skal innhentes forventes å ligge klar. Vi har sett at Camilla på intervjuutidspunktet ville vært klar med et svar som kunne innhentes: mamma og forholdet til henne betydde ikke

noe godt for henne. Arnes og Ellens svar er eksempler som ikke er henteklare fordi svarene var under tilblivelse. De unge gir eksempler på dette når de sier at de "begynner å se dette klarere" eller når de sier at de "ikke er sikre". Sosialarbeidernes tilnærming er definerende, de svarer og tilkjenner morsrelasjonen verdi uavhengig av den enkelte unges erfaringer og synspunkter. Tilnærmingen preges av å være ikke-deltagende og objektiverende. Med dette har jeg antydnet at tematikken i disse samtalene – betydningen av morsrelasjonen – er av en slik karakter at den utfordrer tjenestens og forvaltningens språkbruk og innretning. Funnene tyder på at dimensjoner av relasjonen som korresponderer med forvaltningens – her barneverntjenestens – tilnærming, gjøres til gjenstand for medvirkning slik at svar drøftes frem. De mer personlige og eksistensielle dimensjonene, som heller ikke kan velges bort som tema i barnevernfeltet, blir gjenstand for sosialarbeiders definisjon.

Kan denne forskjellen i tilnærming som følger ulike dimensjoner forklares med den profesjonelles posisjon og kunnskap i møte med de unge? I denne sammenhengen aktualiserer dette spørsmålet betydningen av det biologiske prinsippet samt spørsmålet om barns og unges særegne sårbarhet. Betydningen av relasjonen til biologiske foreldre, i denne studien mor, er et sentralt tema på barnevernets verdiagenda. Når denne verdien presenteres og omtales, gjøres det dels ved at prinsippet tilkjennes en instrumentell status. Vi ser argumentasjon av typen "det biologiske prinsippet er viktig fordi det vanligvis fører til nære bånd" (NOU 1985, 18: 157) og "det biologiske prinsippet har verdi i seg selv" (NOU: 1985,18:171), det vil si uavhengig av hva det fører til. Det argumente-

res ulikt, men likevel slik at det biologiske prinsipp er en gjennomgående og sentral verdi i barnevernet (Skivenes 2002, Sandberg 2003, Eide 2007). Selv om svaret på hva mor betyr for det enkelte barnet ikke er koplet til barnets erfaring og forståelse, er det ikke uten relevante tilknytningspunkt. Sosialarbeiderne henviser i sine refleksjoner til det biologiske prinsippet, det vil si til verdier som følger sosialarbeiderens oppdrag. Det henvises i hovedsak til en generell forståelse av at mor og relasjonen til henne, er viktig. Det kan være uttrykk for en forståelse av at det generelle svaret på spørsmålet om morsrelasjonens betydning, *mor er viktig*, antas å ha gyldighet for den enkelte uavhengig av hans eller hennes erfaring og forståelse.

Om det er slik, vil det kunne tjene som legitimering for sosialarbeidernes tilside-setting av de unges egne synspunkter. En begrunnelse som ytterligere vil kunne styrkes med henvisning til barn og unges særegne sårbarhet. Som følge av alder er både erfaring og kunnskap begrenset. Jeg vil likevel utfordre en slik forståelse. Samsvaret med barnevernets verdier, vil jeg karakterisere som en form for samsvar fordi det biologiske prinsippet omhandler og likestiller begge foreldrene, mens sosialarbeiderne her ensidig snakker om mor. Det er videre problematisk å gjøre verdier gjeldende på andres vegne uten at de prøves på vedkommendes egne erfaringer og synspunkter (Eide 2010).

Denne praksisen, der sosialarbeiderne prøver å gjøre generelle verdier gjeldende for enkeltpersoner, utfordres av de unge selv. De har meninger og tanker om hva mor og kontakten med mor betyr, og viser at de på tross av ung alder har erfaringer og meninger som er relevante. Meninger og tanker de heller enn å knytte til generel-

le prinsipper, knytter til egne erfaringer. De bruker den erfaringen de har og prøver å forstå hva den innebærer – også om forholdet til mor. Disse refleksjonene lar de komme til syne, noen ganger ved at de eksplisitt tar til motmæle mot kurators syn, andre ganger mer implisitt eller tvetydig.

Den generelle diskursen om barn og unge er, som vi har sett, ikke bare spørsmål om barn og unge som aktører, men også om barn og unge som sårbare og i behov av beskyttelse og ivaretagelse (Brannen og O'Brien 1995). Barn og unges korte levealder gjør at kropp, ferdigheter og meninger med det som inntreffer, ikke er like utviklet og heller ikke har samme robusthet som hos mennesker som har levd lengre. Den danske moralfilosofen Knud E. Løgstrup trekker fram denne siden ved barn og unge i sin drøfting av deres særegne sårbarhet. Denne formen for sårbarhet forsterkes ytterligere i det voksne synes å ha en tendens til å være utålmodige i møte med unge mennesker, en utålmodighet som gir seg utslag i at en ikke venter på at de unge selv skal finne sine svar – "komme til facit" – men at en gir de unge svarene (Løgstrup 1982/1997: 191). Poenget er ikke at en ikke skal gi de unge innspill eller endog utfordre deres synspunkter, men at konklusjonen til syvende og sist må bli den enkeltes. Når de unges synspunkter og svar synes å bli overhørt eller tilsidesatt av sosialarbeiderne, kan dette forklares med slik omgang med barn fra de voksnes side, et trekk som kan forsterkes av samtalenes vanskelige tema. Å forholde seg til unge som ettertenksomt konstaterer at forholdet til mor ikke har bidradd til noe godt, er i rammeste laget og kan gi noen og hver en tilskyndelse om å prøve å skjønne, eller i det minste prøve å lysne det mørke bildet av relasjonen. Det

kan likevel ikke tjene som legitimering for den detronisering dette innebærer.

Oppsummerende konklusjon

Artikkelen omhandler unges deltakelse og medvirkning i samtaler med sosialarbeidere. I selve invitasjonen til samtale ligger det en forventning om den unges deltakelse, men graden av deltakelse og medvirkning de inviteres til varierer med hvilke sider av morsrelasjonen som drøftes. Når konkrete tiltak og ordninger blir tematisert, er invitasjonen til deltagelse klar. Når morsrelasjonens betydning for den enkelte tematiseres, ser vi en langt svakere og nærmest fraværende invitasjon til deltakelse. Sosialarbeiders positive oppfatning av morsrelasjonen presenteres uten invitasjon til drøfting. De unge på sin side viser seg som aktive og reflekterende deltakere. De går inn som medvirkere der de inviteres til det. Også i forhold til spørsmålet om morsrelasjonens betydning framstår de som aktive og reflekterende aktører. De

knytter an til sine erfaringer og viser at det er spørsmål de jobber med, og som de også ser i lys av nye erfaringer og nye innspill.

Konteksten for denne artikkelen er norsk barnevern. Det er likevel slik at denne tematikken har en videre relevans. Samtaler er en sentral del av arbeidet som utføres innen ulike velferdsfelt og det er samtaler knyttet til den enkeltes livssituasjon. Tjenesteytere har et samfunnsmandat som innebærer verdier og prinsipper som skal fremmes samtidig som det er et uttalt ideal at brukers egen stemme skal høres og vektlegges. De unge tjenestemottakerne som har bidradd til denne artikkelen har, slik jeg ser det, levert en sterk søknad om å bli involvert i sakens ulike sider – også de som er knyttet til tjenestens overordnede prinsipper når det kommer til anvendelse i den enkeltes liv. For tjenesteutøvere vil det innebære lydhørhet overfor bruker slik at hans eller hennes perspektiv får innvirkning på de standpunkt som gjøres gjeldende for vedkommende. Dette gjelder i særlig grad spørsmål som nært berører den involverte som av typen "hva betyr mor for deg?"

Litteratur

- Angel, B. Ø. 2010. Barnet som aktør og kunnskapsbærer – en utfordring for barnevernets profesjonelle ekspertise. *Norges barnevern*. Volum 87/3.
- Backe-Hansen, E. 2001. Morsbilder i barnevernet. *Norges barnevern* nr. 2/2000.
- Brannen, B. og M. O'Brien. 1995. Childhood in the sociological gaze: Paradigms and paradoxes. *Sociology* 29(4).
- Egelund, T. 1997. *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningens risikovurdering og indgreb*. Købehavn: Hans Reizels forlag.
- Eide, S.B. 2007: *Prinsipper og levde liv. Samtaler om og oppfatninger av relasjonen mellom mor og barn i en barnevernkontekst*. Oslo: Unipub avhandlinger.
- Eide, S.B. 2010. The professional conversation and verbal annexing. I: Heimbrück, G. og T. Wyller, red. *Perceiving the Other*. Frankfurt.
- Holstein, A.J. og J. F. Gubrium. 1995. *The Active Interview*. Thousand Oaks, CA: SAGE.

- Hutchby, I. og J. Moran-Ellis. 1998. *Children as Social Competence: Arenas of Action*. London: Falmer Press.
- James, A. og A. Prout, red. 1997. *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer.
- Løgstrup. K.E. 1982/1997. *System og symbol*. Gyldendal: København.
- Nordenhof, I. 2008. *Narrative familiesamtaler*. København: Akademisk forlag.
- NOU 1985.18. Oslo: *Lov om sosiale tjenester mv*. Barne og familiedepartementet.
- NOU 2000: 12. *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*. Oslo: Barne og familiedepartementet.
- Rothstein, B. 1994. *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moralska og politiske logikk*. Stocholm: SNS Forlag.
- Sagatun, S. 2008. *Kjønn i sosialt arbeid med ungdommer og foreldre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandberg, K. 2003. *Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertagelse*. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Sandbæk, M. 2002. *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester*. Oslo: NOVA rapport 14.
- Schütz, A. 1999. *Den sociala verdens fenomenologi*. Daidalos: Uddevalla.
- Shulman, L. 2008. *The Skills of Helping: Individuals, Families and Groups* (3. utgave). Illinois: F.E. Peacock Publisher.
- Sinclair, R. 1998. Involving children in planning their care. *Child Family Social Work* 3(2). National Children's Bureau Enterprise. London.
- Skau, G.M. 1992. *Mellom makt og hjelp*. Tano: Oslo.
- Skivenes, M. 2002. *Lovgivning og legitimitet. En evaluering om lov barneverntjenester av 1992 i et delibérativt perspektiv*. Rapport nr. 79. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Bergen.
- Skivenes, M. og E. Willumsen. 2005. Brukermedvirkning i barnevernets ansvarsgrupper. I: Willumsen, E., red. *Brukerens medvirkning! Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjervheim, H. 1957/2002. Deltakar og tilskodar. I: Hellese, J. og G. Skirbekk, red. *Hans Skjervheim. Mennesket*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slettebø, T.: 2008. *Foreldres medbestemmelse i barnevernet: en studie av foreldres erfaring med individuell og kollektiv medvirkning*. Trondheim; Doktorgradsavhandling NTNU.
- St melding 40 (2001- 2002): *Om barn- og ungdomsvernet*. Oslo: Barne-og familiedepartementet
- Strawson, P.F. 2008. *Freedom and Resentment and Other Essays*. London and New York: Routledge.
- United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC) (hentet fra <http://boes.org/un/engunc.htm>)

Solveig Botnen Eide, Universitetet i Agder, P.B. 422, NO-4604 Kristiansand, Norge
E-post: solveig.b.eide@uia.no